

## Yaratma İtepsi ve Estetik Deneyim Yargılarının Evrimsel Temelleri

### Yazarlar

Zeynep Seda OĞURTANI<sup>1\*</sup>

### Mensubiyet

<sup>1</sup>Plastik Sanatlar Sanatta Yeterlik Programı, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 34755, İstanbul, Türkiye

\*Yazışma yapılacak kişi: [zsedadincay@yahoo.com](mailto:zsedadincay@yahoo.com)

Preprint

## **Özet**

“Yaratma İçtepesi ve Estetik Deneyim Yargılarının Evrimsel Temelleri” başlıklı tez çalışması “yaratma içtepesi ve estetik deneyim yargıları evrimsel temellere dayanır” hipotezi üzerine kurulmuştur. Çalışmanın amacı; sanatsal yaratma içtepesi ve estetik deneyim yargılarının sağ kalımsal, varoluşsal nedenselliklerini evrimsel ekseninde açıklamak ve aralarındaki evrimsel neden-sonuç ilişkilerini ortaya koymaktır. Beğenme içgüdüğü ve yaratma içtepesini motive eden evrimsel temeller nelerdir? İnsan doğasına her alanda açıklık getiren bir teori olan evrim teorisi sanatsal yaratıma götüren mekanizmaları ve estetik algımızın gelişmesinde etkili olan mekanizmaları da açıklamakta yardımcı olabilir mi? Bu soruları merkeze alan tez çalışması sanat, biyoloji ve felsefe bilimlerden faydalanarak disiplinler arası bir metodla geliştirilmiştir. Görsel ve basılı literatür taranmış, insan dışındaki hayvanlarla yapılmış olan deney ve çalışmalar incelenmiştir. Sonuçta sanatsal eylemlerin temelinde yer alan beğenme yargısının ve beğendirme isteğinin, canlıların sağ kalımsal ve varoluşsal mücadelelerinin ana davranışı olan seçme-seçilme, yönelme-kaçınma davranışlarında yattığı görülmüştür.

**Anahtar Kelimeler:** Algı; beğeni; duyu; epigenetik; estetik; evrim; evrimsel estetik; genetik; güzel; renk; sanat; seçim,

## GİRİŐ

Charles Darwin, “Türlerin Kökeni”nin son bölümünde şöyle yazar: “Uzak gelecekte çok daha önemli araştırmalara açık alanlar görüyorum. Psikoloji, seviyesine göre her bir zihinsel kuvvet ve kapasitenin ediniminin zorunlu olduğu yeni bir temele dayanacak.” Gerçekten de son yıllarda psikoloji, tarih, antropoloji, ekonomi, felsefe gibi sosyal bilimler alanlarında Darwinci teoriler geliştirilmiş ve yaygın uygulama alanları bulmuşlardır. Araştırma ve düşünce dünyasındaki bu büyük evrimci bakış açısının değişiminin temelinde, cinsel, toplumsal ve kültürel hayatın bugüne kadar açıklık kazanmamış birçok konusunu aydınlatan evrimsel psikoloji rol oynar. Sanat ve kültürel dünya da evrimden yalıtılmış değildir.

İnsan doğasına her alanda açıklık getiren bir teori sanatsal yaratıma götüren mekanizmaları ve estetik algımızın gelişmesinde etkili olan mekanizmaları da açıklamakta yardımcı olabilir mi?

“Homo Sapiens”in son bir milyar yıl boyunca gerçekleşen evrimi, sadece fizyolojik değişimleri açıklamaz. Aynı zamanda çocuk oyunlarından Beethoven sonatlarına, ateşle aydınlanan mağara resimlerinden sanat galerilerine, büyük heyecan ve eğlence yaratan sanatsal deneyimlere kadar entelektüel zevklerimizde kaynağının da açıklamasıdır.

Beğeni yargıları varlığını sürdürmeye yarayacak kadim güdülerin sonucu mu olmuştur? Bazı şeylerin güzel bulunması, hoş gitmesi, çekici gelmesi yada tam tersi, itici gelmesi, nahoş karşılanması, korkunç, irite edici bulunması, çirkin bulunması da canlıları varoluşsal içgüdülerinin yönlendirmesi sonucudur. Evrimsel varoluşun 4 önemli mekanizmasının çalışması bireylerin/ toplumun güzellik-çirkinlik yargılarından beslenir.

Cinsel seçicilik - Yeme içgüdüğü - Sürüleşme - Anne çocuk İlişkisi

Örneğin yırtıcılar avlarına, onların sevecekleri türden yiyeceklere benzeyen tuzaklar kurarlar. Çiçekler polenlerini yaymaları için arılara çekici gelen renkler taşırlar. Bazı hayvanlar avcılarında kendilerini korumak için tehlikeyi çağrıştıran renkler taşırlar ya da kötü kokular çıkarırlar. Bu dört içgüdüsel mekanizmada yaratma ve beğenme becerileri nasıl çalışır?

İnsanda var olan herbir karakteristik, davranışsal, içgüdüsel özelliğın nüveleri hayvanlarda da mevcuttur. Sanatsal üretimin de nüvesi hayvanlarda görülebilir mi? İnsan doğasını anlamaya çalışırken hayvanlara bakış ağıısı ne olmalıdır?

Hayvanlarda sanatsal yaratım izleri aranırken yapılan çalışma ve deneylerin fazla antropomorfoz yaklaşımlar sergilediğı görülür. Örneğın Thierry Lenain, şempanzeler üzerinde çalışırken onlara boyalar, kağıtlar, kalemlerle yüzey üzerine resmetme çalışmaları yapmıştır. Bu çalışmaların şempanzelerin evrimsel gelişmesiyle bir alakası yoktur. Tabii ki insan sanatı ve şempanze sanatı arasında uçurum vardır. Atalarımız şempanzelerin atalarından altı milyon yıl önce ayrılmıştır. İnsanın sanat içgüdüğü haline gelmiş olan adaptasyonlar bütünü tarih öncemizde sadece yüzbin yıl geriye kadar dayanır. Charles Darwin'in ifadesile aradaki fark tür değil, derece farkıdır. "Sığırcıkların şarkı söylemesi, papağanların sayması ve balıkların yollarını bulabilmesini olanaklı kılan beceriler, insanların senfoniler bestelemek, kalkülüs yapmak ve Google haritaları icat etmek için yararlandıkları becerilerle aynıdır. Bizler hiçbir şeyi hayvanlardan farklı yapmıyoruz; aynı şeyleri ama yalnızca daha iyisini yapıyoruz."

İnsan her zaman, kendisini diğer canlılardan daha farklı ve ulvi görme eğilimindedir. Bu görüşü en çok besleyen de insanın sanatsal yaratım yeteneğinin kendi türüne özel ulvi bir özellik olarak görülmesidir. Evrim teorisi, içinde bulunduğumuz evreni algılamada antroposantrik anlayışı öncüleyen fikirlerle bağdaşmaz. İnsanda olan yaratma arzusu, diğer hayvanlarda da primitif anlamda da olsa var mıdır? Sanat bir içgüdü müdür?

Sanat felsefecilerinde de bu antroposantrik yaklaşımın baskınlığı görülür. Evrimci estetikle ilgili yapılan bazı çalışmalardaki antroposantrik yaklaşımlar evrimsel teorilerin oluşturulmasında tutarsızlıklar ve açıklık getirilemeyen noktalara sebep olur. Bu tez çalışması sürecinde evrim teorisi öncesi ve sonrasında sanat felsefecilerinin yaklaşımları da incelenecek ve irdelenecektir.

Bu tez çalışması, biyoloji, sanat ve felsefe bilimlerinin multidisipliner bir üretimidir. Evrimsel estetikle ilgili çalışmaların genellikle biyologlar tarafından yapıldığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmalarda, estetik beğenin ve estetik bir ürün ortaya çıkarmanın

evrimsel temelleri ortaya konmuş olsa da evrimsel bakış açısıyla yorumlanmış bir sanat felsefesi bakırlığını korumaktadır.

Estetik kelimesi Yunanca “duyular yoluyla algılama, bilme” anlamına gelen “aisthanomai” kelimesinden gelmektedir. “Aisthesis” de “algı, duyum” anlamında kullanılmıştır (Altunay, 2014). Estetiği bir bilim dalı gibi ele alan ilk felsefeci Alexander G. BAUMGARTEN (1714-1762) da , “estetik”i duyuşal bilginin bilimi olarak tanımlar. (Baumgarten, 1983). “Duyu” ise Türk Dil Kurumu Sözlüğünde “insanların ve hayvanların, dış dünyanın uyarılarını görme, işitme, koklama, dokunma ve tatma organlarıyla algılama yeteneği” olarak tanımlanır. Duyular sadece bilme yetisi araçları olarak oluşmamışlardır aksine hayatta kalmayı sağlayan biyolojik destekler olarak milyonlarca yıllık evrimsel bir süreç içerisinde gelişmişlerdir. Duyular daha en baştan, çevrelerindeki, hayatın güçlenerek sürdürülmesi ile engellenmesi arasındaki farkı belirleyen özelliklere yönelmiş ve yoğunlaşmışlardır.

Estetik, duyular yolu ile algılama ise duyu ve algı da evrimsel bir süreç içinde ortaya çıkıp evrilmişse, bu döngü bizi tezimizin konusu olan estetik beğeni yargılarının ve sanatsal yaratma içtepisinin biyolojik kökenlerini araştırmaya ve evrimsel bir yaklaşımla sanat felsefesini incelemeye götürür.

## **BULGULAR**

### **Evrin Mekanizmaları**

Tez çalışmasına, evrimin mekanizmalarına kısaca değinerek başlanmasının sebebi hayatta kalma mücedelesinin nasıl bir çeşitliliğe sebep olduğu ve tek hücreli canlılardan homo sapiense kadar yönelme-geri çekilme, seçme-seçilme, kabul etme-reddetme, beğenme-beğenmeme davranışlarının süreçlerini bütün olarak ele alabilme ve bu bakış açısının pratiğini kazandırmaktır. Ayrıca tür için avantaj sağlayan bir davranışın yeni nesillere aktarılmasının yaşamsal önemi vurgulanmak istenmiştir. Biyolojinin geniş bir alanı olan Evrim mekanizmaları konusu, tez çalışmasının ana konusu olan yaratma içtepisi ve estetik beğeni davranışlarının açıklanmasına katkı sağlayabilecek ölçüde sınırlandırılarak ele alınmıştır. (Bakırcı, 2018b)

## **Beynin Evrimi**

Sanatsal yaratım süreci gerek fiziki gerek zihinsel anlamda bir takım kabiliyetlerin harmonik kullanılabilmesini gerektirir. Bu süreç öncelikle zihinsel bir yetkinlik gerektirir. İlk olarak algıladığımız dünyaya dair bir dışavurum isteği olmalı, sonra bu dışavurumun zihinsel bir tasarlaması olmalıdır. Tasarlanılan şeyin ortaya çıkarılabilmesi için de fiziksel yetkinlik ve yeterlilik gerekir. Sanat, bir üretim faaliyeti olarak yapabilme, üretebilme kabiliyeti gerektirirken; entelektüel bir faaliyet olarak da zihinsel bir yeterlilik ve gelişmişlik gerektirir. (Torrey,2018)

Türler arasında en gelişmiş canlı olan Homo Sapiensin, Homo Sapiensin yetkinliklerinin de en üstün entelektüel ve el becerisi yeteneğinin yansıması olan sanatın ve sanata dair davranış kalıplarının, hayatın başlangıcından itibaren gelişim süreçlerinin açıklandığı bölüm “**Beynin Evrimi**” başlığı altında incelenmiştir. Beynin evrimsel süreci ile bütün olarak fiziki evrimsel süreç elbette ki bir paralellik içinde geliştiği için, fiziki yapabilirlik süreçlerimiz de bu bölümde ele alınmıştır.

Ayrıca, yine beynin evrimi bölümünde “sanat yaratma istenci ve kapasitesi insan beynine özgü bir özellikten mi kaynaklanır?”; “bu beceri ve istencin evrimsel izleri beynin evrim sürecinde görülebilir mi?” sorularına yanıt aranmıştır.

## **Estetik-Epigenetik İlişkisi**

Bilginin epigenetik transferlerle yeni nesillere aktarımı üzerine yapılan çalışmalar, estetik bilginin yeni nesillere aktarımı konusunda da aydınlatıcı bilgiler verebilir. Estetik-epigenetik ilişkisi üzerine son dönemlerde merak uyandırıcı çalışmalar süregelmektedir. Epigenetik konusu bilimin çok yeni konularından birisidir ve üzerine çokça tartışma toplayan bir alandır. Epigenetik mekanizmalar, evrimin seçim mekanizmalarından farklılık gösterir fakat temelde bilginin genetik aktarımı söz konusu olduğu için epigenetik-estetik üzerine yapılmış olan çalışmalara da değinme gereği duyulmuştur. (Desideri, 2013 ve 2015)

## **İnsana Özgü Olduğu Düşünülen Bilişsel Özelliklerin Diğer Canlılardaki Örnekleri**

Sanatsal yaratım sürecinin fiziki ve zihni bir yetkinlik gerektirdiğini söyledik. Bu yetkinlik en basit haliyle alet kullanma becerisidir. Alet kullanma becerisinin dereceleri her bir canlı türüne göre değişir. İnsanlar boyalar, fırçalar, spatulalar ya da müzik aletleri gibi çok daha gelişmiş ve komplike aletleri kullanabiliyorken bu kuşlarda plastik bir şişe kapağını yuvasına yerleştirerek yuvasını süslemek, ya da bize en yakın türler olan maymunlarda kalem, fırça, boya kullanmak olabilir.

Tarih öncesi dönemlerde hayvanlar ile insanlar arasında bu denli uçurum yoktu. Sanat üretimimize ve estetik beğeni yargularımıza dair evrimsel kökenlerimizi tespit etmeye çalışırken bu yeti ve becerilerin diğer hayvanlarda ne şekilde ve ne düzeyde ortaya çıktıklarını gözlemleyip bilebilmek de oldukça önem arz eder. İnsanlardaki sanat üretimine varan evrimsel basamaklarda diğer hayvanlardaki fiziki ve zihinsel yetkinlikler “**İnsana Özgü Olduğu Düşünülen Bilişsel Özelliklerin Diğer Canlılardaki Örnekleri**” başlığı altında ele alınmıştır. Bu konularda yapılan çalışma ve tekniklere, bilimsel güvenilirliklerini de göstermek amacıyla değinilmiş ve çıkan sonuçlar ele alınmıştır. (Dawkins, 2000)

## **Sanatın İnsan Dışındaki Hayvanlardaki Kökeni**

Bu çalışmada öne sürülen ve dayanaklarının oluşturulmaya çalışıldığı, evrimsel seçim mekanizmalarında estetik beğenin ve estetik nesne yaratma davranışının etkin rol oynadığı tezi doğru ise bu davranışların izlerinin hayvanlarda da görülmesi gerekir. “**Sanatın İnsan Dışındaki Hayvanlardaki Kökeni**” bölümünde, bu konu üzerine hayvanlarla yapılmış olan araştırmalar ve sonuçları incelenmiştir. Bu çalışmaların aradığımız soruya cevap verebilecek şekilde yürütülmüş olması önemsendi. Örneğin, hayvanın davranışını etkileyen bir ödül-ceza sistemi olup olmadığı ya da bir şartlı refleks gelişip gelişmediği gibi.

Hayvanlardaki sanatsal kabiliyetler ve istenç üzerine yapılmış olan en önemli çalışma İngiliz zoolog, etnolog aynı zamanda da sürrealist bir ressam olan Desmond MORRIS (d.1928) tarafından yürütülmüştür. Morris, özellikle hayvanlardaki sanatsal kabiliyetler

üzerine araştırmalarını yürüttüğü için, hayvanlardaki resim yapma gibi faaliyetlerin sanat olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı üzerine odaklanmıştır. Deney ve gözlemlerinde, şartlı öğrenme, gözlemci etkisi, ödül etkisi gibi etkilerin olmayacağı yöntemler kullanmıştır. Evrimsel estetik üzerine yapılan çalışmalarda da Morris'in çalışmalarına çok sayıda atıflar görülmüştür. (Morris, 1962)

### **Renk Algısının Evrimsel Temelleri**

Çevremizi algılamamızda en temel duyu organımız gözlerdir. Görsel algı söz konusu olduğunda ilk akla gelen ise renklerdir. Temel sanat eğitimleri de renk teorisi dersleri ile başlar. Renkler, sanatın ve estetiğin gerek kuramsal gerek uygulamada temel birimdir. Sanatımıza ait evrimsel kökenleri araştırırken sanatın en temel elemanı olan renklerin kökenine inilmesi gerekliliği doğar. **“Renk Algısının Evrimsel Temelleri”** başlığı altında, görsel algımızın, hayatta kalma mücadelesi içerisinde nasıl bir gelişim izlediği incelenmiştir. Ayrıca canlıların renklere nasıl ve neden tepki verdikleri, canlıların doğal ve cinsel seçiminde renklerin ne rol oynadığı yine bu bölüm içerisinde ele alınmıştır.

Renklerin, evrenin her yerinde geçerli olan bir tanımla ya da algılamayla doğanın fiziksel bir yapısı olduğu zannedilir. Oysa ki, doğada renk diye tanımlanabilecek bir şey yoktur. Renk algısı, Güneş'ten gelen ışınların dalga boylarını birbirinden ayırmak, nesnelere bir tanım verebilmek amacıyla geliştirilmiş sanal bir algıdır. Renklerin algılanması, evrimsel sürecin bir ürünüdür. (Demirsoy, 2017)

### **Seçilim Mekanizmalarının Canlıların Estetik Algısındaki Etkileri**

Bu bölümünde “güzel-güzellik” ve “çirkin-çirkinlik” kavramsal açıdan ele alınmıştır. Bu kavramların içerdiği işlevsellik bağlamında güzellik ve çirkinliğin canlıların doğasındaki işlevsellikleri üzerinde durulmuştur. Evrimin doğal ve cinsel seçim mekanizmalarının, algılarımızı ve algılarımız sonucu vardığımız estetik beğeni yargılarımızı ne şekilde etkilediği açıklanmıştır.

Canlıların davranışlarında çok karmaşık evrimsel mekanizmalar rol oynamaktadır. Seçici taraf en mükemmeli seçmeye çalışırken, seçilen taraf da seçilebilmek adına çeşitli taktikler geliştirmektedir. Burada canlıların estetik algılarının doğru seçimi yapmakta oynadığı rolü



ve adına ister hile diyelim ister yalan diyelim, seçilebilmek uğruna, karşı cins tarafından hangi özelliklerin, neyin beğenildiğinin farkında olarak gerçekte olmayanı “mış” gibi gösterme çabası ile bir yaratıcılık içgüdüğü de görülmektedir. (Dawkins, 2007)

### **Estetik Bilginin Kaynağı/Aesthetik: Duyusal Bilginin Bilimi**

Baumgarten estetiği “açık ve seçik olmayan bilginin bilimi” olarak adlandırmıştır. Estetiğin bu açık ve seçik olmayan muğlaklığı, felsefecilerin çokça ilgilendikleri açıklama getirmeye çalıştıkları bir noktadır. Neyin güzel olduğuna dair, güzelin tanımına dair, neye ‘güzel’ deneceğine dair evrensel açıklamalar getirmeye çalışmışlardır. “Bir nesneyi neden beğeniyoruz, neden beğenmiyoruz sorularına evrensel yanıtlar bulabilir miyiz?” sorusunun cevabını aramışlardır. Bu açık ve seçik olmayan bilginin kaynağı duyu organlarımızla algıladığımız duyusal bilgidir. Pragmatik bir işleyiş sergileyen evrim mekanizmalarında, duyusal bilginin kaynağı ile ilgili daha somut açıklamalar bulabilir miyiz? Felsefe tarihinde estetiğe epistemolojik açıdan yaklaşan filozofların ayak izleri takip edilerek bu soruya yanıt arandığı bölüm de “**Estetik Bilginin Kaynağı/Aesthetik: Duyusal Bilginin Bilimi**” olmuştur.

Dabney Townsend, “güzellik hakkında konuşmak kendimiz hakkında konuşmaktır.” der. “Bir şeyi neyin güzel kıldığını sormak yerine, bu şeyden neden hoşlandığımızı sormak daha doğru olabilir.” der. (Townsend, 2002). Kant’ın güzele ilişkin felsefenin de bu meyanda oluştuğunu görürüz. (Heimsoeth, 1986). Fakat güzellik sanat bağlamında evrimsel bakış açısıyla ele alındığında sadece öznenin estetik deneyiminden söz etmek eksik kalır. Sanatçı hem kendi duygu ve düşüncelerini eserinde ifade etmek ister hem de duygu ve düşüncelerini yansıttığı eserin sahip olduğu estetik değerlerin kaygısını taşır. Yani güzel bulunan nesne, onu yaratan sanatçı ve de nesneden estetik haz duyan özne vardır. Aslında nesnenin güzelliği nesnenin kendindeliliğinden gelmez, sanatçının nesneyi güzel kılma eylemi sözkonusudur. Bu da sanatçının, izleyicide nasıl bir duygulanım yaratmak istemesiyle alakalıdır. (Townsend, 2002)

İlk bölümlerinde hücrenel bağlamda yönelme-geri çekilme, beğenme-beğenmeme eğilimlerinin açıklanması ile başlayan tez çalışması Kant’la birlikte sentetik apriori bilginin

zorunluluğuna ve yine Kant'ın dediği gibi Doğanın da tıpkı sanat eseri gibi güzel olma amacı bulunduğuna dek bilim ile felsefenin birbirini desteklediği bir anlatım metoduyla ortaya çıkmıştır.

## **TARTIŞMA**

“Beğeni” kavramı seçmeyi, tercih etmeyi, yönelmeyi, meyletmeyi kapsar. “Seçmek” ise çeşitliliği gerekli kılar. Var olan çeşitlilik içerisinde beğenip, seçim yaparız. Sanatsal eylemlerin evrimsel kökenleri seçme-seçilme, beğenme-beğenmeme, yönelme-kaçınma tercih ve davranışlarında yatar.

Bu bağlamsal yaklaşımlarla, tez çalışmasına evrim mekanizmalarının incelenmesiyle başlanmıştır. Evrimin çeşitlilik yaratan mekanizmaları içerisinde yer alan eşeyli üreme ve kromozomal çaprazlanma mekanizmalarındaki amitoz bölünme ve mitoz bölünme çeşitliliğe katkı sağlayan mekanizmalar değildir. Atabirey hücreleri genlerini herhangi bir değişime uğramaksızın yeni nesle aktarırlar. Eşeyli üreyen canlılarda, çiftleşmeden önce mayoz bölünme yöntemiyle üretilen üreme hücreleri(sperm ve yumurta gibi) oluşumları sırasında, kromozomlar arasında cereyan eden Kromozomal Çaprazlanma ise genetik çeşitliliğe katkı sağlar ve çeşitlilik nesiller boyu artarak devam eder. Buradaki karışım bilinçli değildir, sadece “fiziksel” ve “kimyasal” etkileşimler söz konusudur. Etrafımızdaki çeşitliliğin neredeyse tamamı eşeyli üreme ve kromozomal çaprazlanma mekanizması sayesinde. Fakat bu mekanizma var olan çeşitliliği birbirine karıştırmaya yarar. Popülasyon içerisinde çeşitlilik ekleyen temel mekanizma mutasyonlardır. Transpozonlar; plazmidler ve virüsler ve bunlar tarafından gerçekleştirilen yatay gen transferi de çeşitliliğe etki eden mekanizmalardır.

Canlılık içerisinde, temeli evrimin çeşitlilik mekanizmaları sonucu ortaya çıkan varyasyonlar tarafından oluşturulmuş çok geniş bir biyoçeşitlilik vardır. Bu biyoçeşitlilikteki varyasyonlar evrimin seçim mekanizmaları aracılığıyla çevre ve organizma ilişkisine göre seçilerek evrilir. Bu seçme ve seçilme, gerek doğal seçimdeki hayatta kalma mücadelesi gerekse cinsel seçimdeki üreme avantajı elde etme mücadelesi temelinde süregerir. Birey kendisi için faydalı olan şeyi beğenip, ona yönelirken kendisi

için tehlike oluşturan, varlığını tehdit eden şeyi ise beğenmeyip uzaklaşır. Ya da kendisini beğenmesini, seçmesini, tercih etmesini istediği bireye hoş görünmeye çalışır; kendisini fark etmesini, seçmesini istemediği bireyden ya da şeyden uzaklaşmak, ona nahos görünmek ister. Diğer canlılarda olduğu gibi insanda da beğeni yargıları temelde cinsel ve doğal seçilim mekanizmalarının milyonlarca yılda bize verdiği bilgiler doğrultusunda gelişmiştir.

Doğal seçilimin temelinde “fiziksel ve genetik yapılarıyla bir bütün olarak organizmalar çevrelerinden bağımsız olarak düşünülemezler” prensibi yatar. İnsanlar da doğanın bir parçası olarak çevreleriyle etkileşim sonucunda evrimlerini sürdürürler. Duyu organlarımız, çevremizle etkileşimimiz sonucunda varlığımızı sürdürebileceğimiz şekilde gelişmiştir. Yine “estetik” tanımından hareketle duyu organlarımız milyonlarca yıllık evrimimiz sonucu oluştuğuna göre, duyu organlarımızla algıladığımız estetik yargılarımız da bu süreçle paralel olarak gelişmiştir. Hayvanları doğal ortamlarında, hayat mücadelelerini gözlemlerken evrimin seçilim mekanizmalarıyla çevrelerine adaptasyonlarını izleyip anlayabiliyoruz. Buna karşılık, ilerlemiş teknolojisi ve kültürüyle doğaya hakim olup, diğer hayvanlar gibi doğa ile acımasız mücadelesini artık aynı oranda sürdürmeyen modern insanın gündelik yaşantısında evrimin seçilim mekanizmalarının diğer canlılar gibi apaçık gözlenemiyor olması, bizim doğadan bağımsız bir takım yeteneklerle doğduğumuz izlenimini uyandırmamalıdır.

Buna karşılık, insanlardaki sanatsal faaliyetler, diğer hayvanlarda çok ilkel nüvelerinin görülmesine rağmen evrimsel sürecimizde nasıl bu kadar açık ara gelişmiştir? Bu sorunun cevabı öncelikle beynin evrimsel sürecinde aranmıştır. Yapılan çalışmalar incelendiğinde insan beynini diğer canlılardan ayıran ve özel kılan bir sonuca ulaşamamıştır. Homininlerin 2 milyon yıllık evrimi incelendiğinde, beynin gelişimi ile fiziksel yeteneklerin gelişiminin birbirine paralel olduğu görülmüştür. Bu da diğer canlılarda olduğu gibi çevreyle etkileşimin sonucudur.

Canlılar, yaratma içgüdülerini, evrimin gerek cinsel seçilim mekanizmasında, gerekse doğal seçilim mekanizmasında öne çıkmak, dikkat çekmek, fark edilmek, bireysel yetenek

ve üstünlüklerini sergilemek ve bunun sonunda da beğenilip seçilmek için kullanıyorsa, insanlarda da bu ihtiyacı karşılayan bir yöntem olarak sanatsal üretim görülür. Sanatsal yaratma içtepisi taşıyan birey, sanatsal üretimiyle öne çıkmak, fark edilmek, dikkat çekmek ister. Bu diğer canlılardaki gibi dış görünüşle olmak zorunda değildir. Diğer canlılara göre entelektüel düzeyi çok daha gelişmiş olan insan, zihinsel gelişmişliğinin de ön plana çıkmasını sanat ile ifade eder.

Modern Türk sanatının önemli temsilcilerinden İnci EVİNER, sanatı şöyle tanımlar:

*“..... Yani sanatı sadece haz veren, evin duvarlarını süsleyen, müzelerde yer alan objeler olarak düşünmeyiniz. Kendi benliğinizi, kendi farkındalığınızı ve yaptığınız işin sistemler içinde politik olarak nasıl işlediğini sanatın yöntemlerini ödünç alarak farklı bir boyuta getirebilirsiniz, daha duyuşsal ve deneysel yaklaşımları ve metotları sanattan ödünç alabilirsiniz.” (Eviner, 2016)*

Woody ALLEN da “Apropos of Nothing” isimli otobiyografik kitabının ilk bölümünde benzer bir anektodda bulunur: Woody ALLEN okumayı yazmayı sevmeyen, entelektüel birisi olmadığını sadece sporla ilgilendiğini söyler. Fakat bu durum kadınlarla çıkmasına engeldir çünkü spordan başka konuşacak hiçbir konu bulamaz. Bu yüzden kadınlarla iletişim kurmak için kitap okumaya başladığını söyler.

İnsanların evrimsel süreçleri ayrıca göstermiştir ki, canlıların doğasında bulunan yaratma içtepisi ve estetik yargıların, insan kültürünün evrimiyle paralel olarak, bugün “sanat” dediğimiz üst düzey entelektüel faaliyete ulaşmıştır.

Sanatın ne zaman ve nasıl başladığı çok tartışmalı konulardır. Genel kanı sanatın 40.000 yıl önce mağara resimleriyle başladığıdır. Fakat çok yeni bir çalışma mağara resimlerindeki hayvan figürlerinde bulunan nokta sembollerinin, hayvanların doğurganlık ya da üreme dönemlerini belirlemeye yarayan bir ay takvimi görevi gördüğünü ortaya çıkarmıştır. (<https://www.bbc.com/news/uk-england-64161861>). Bu çalışmada gösteriyor ki sanatın başlangıcının 40.000 yıl öncesi mağara resimlerine kadar götürülmesi günümüzdeki “sanat” tanımını perspektifinden bakıldığında yeni tartışmalara yol açacaktır.

İnsan dışındaki hayvanlar üzerinde yapılan birçok çalışma göstermiştir ki, sanat üretme faaliyeti için gerekli olan fiziksel ya da düşünsel yetenekler kendi kapasiteleri doğrultusunda diğer hayvanlarda da vardır.

Son yıllarda, hayvan-insan ayrımı üzerindeki anlayışta eskiye göre büyük bir anlayış farklılığı gözlemlenmiştir. Sosyal medyanın yaygınlaşması ile, kendi hayatımızda gzlemleyemeyeceğimiz ve tecrübe edemeyeceğimiz hayvan davranışlarına sıklıkla şahit olmaktadır. Görüntüleme teknolojilerindeki gelişmeler hayvanları doğal ortamlarında çok daha rahat gzlemleyebilmemize olanak sağlamıştır. Bu gibi gelişmeler sayesinde insanlarda doğaya bakış açısı değişmiş, antroposantrik anlayış zayıflamaya başlamış, doğayla daha bütünleşik, daha zdeşleyimci bir yaklaşım doğmuştur.

Sanat faaliyeti, insanı hayvanlardan ayıran en büyük özellik, insana bahşedilmiş ulvi bir yetenek gibi grlmştir. Sanat, bu sebeplerden ötürü de antroposantrik bir dünya anlayışının en büyük destekçisi olarak grlmştir. Kendini anarşist olarak nitelendiren ilk düşünür olan Pierre-Joseph Proudhon (1809-1865) ‘‘Sanatın Prensipleri’’ kitabında şöyle der:

*‘‘Doğada cinsel cazibesi ve maddi ihtiyaçları dışında, zevk kaynağı olabilecek, ilginç, biricik, muhteşem ya da korkunç bir nesneyi fark etmeyi bilen kişi, ilk sanatçıdır. İlk sanatçı, bu nesneden bir temaşa, bir mücevher, bir hatıra yaratabilmiş ve bunu değer verdiği kişiye olan sevgisinin, saygısının ya da dostluğunun belirtisi olarak sunmuştur. Çiçeklerden ta yapan küçük bir kızın, deniz kabuklarından, çakıl taşlarından, incilerden kolye yapan bir kadının ya da kendini daha korkunç bir hale getirmek için ayı ya da aslan postu giymiş bir savaşçının birer sanatçı olduğunu söyleyebiliriz. Bu estetik yeti bizim türümüze özgüdür. Hayvan, beğeni duyusundan yoksundur; tıpkı filozof Horatius gibi hiçbir şeye hayranlık duymaz. Haklı ile haksız arasında ya da güzel ile çirkin arasında bir ayrım yapmaz. Saf aşktan ve incelikten yoksundur. İşi bayağlığa ve ıkarıcılığa vardırmasa da doğanın tüm bu saydığımız güzelliklerine ve ahengine karşi duyarsızdır. Hayvan kendini nasılsa öyle kabul eder, zafer kazanmak için can atmadığı gibi, dış görünüşüyle övünmeyi ya da evini çiçeklerle süslemeyi aklından geçirmez. Yaşantısını tantanasız, sıkıntısız bir*

*şekilde ve anlamsız ihtiyaçlardan uzakta sürdürür. Bununla birlikte o da sevdiklerinin, nefret ettiklerinin ve kendisini korkutan olayların hatırasını taşır; yavrusundan veya eşinden mahrum kaldığında üzüntüsün-den ölür. Ancak ölüsü ne bir yadigâr bırakır ardında ne de bir tür külte dönüşür. Hayvan özgürdür ve ihtiyaçlarını doğadan öylece elde eder. Onu asla güneşte avladığı hayvanın derisi kuruturken, yiyeceklerini tuza ya da baharata yatırmışken ya da topladıklarını türlerine göre tasnif ederken göremezsiniz.”*

Yakın zamana kadar hakim olan bu antroposantrik estetik anlayışın artık yıkıldığı yapılan bu tez çalışması sonucunda da görülmüştür.

Yaratma içtepimiz ve estetik yargılarımızın evrimsel sürecimizle birlikte bugünkü sanatsal faaliyetlerimizi ortaya çıkardığı görülmüştür. Estetik, a priori-sentetik bir bilgidir. Estetik yargılar deneyime dayalı oldukları için sentetiktir. Deneyimi şekillendiren şeyin kendisi deneyimden önce gelemiyorsa deneyimi şekillendiren şeyin orada olması gerekir. Estetik bilgi bu sebeple a priori bir formdadır. Bir nesneye bakıp bir estetik yargıda bulunduğu zaman verilen karar yaşanan bu deneyimden önce öznedede daha önceden bulunan a priori bilgi sayesinde. Başyapıt sanat eserlerinin farklı kültürlere sahip insanlar tarafından da beğenilmesi sentetik a priori bilginin evrenselliğini bize gösterir. Kant, deneyle başlayan bilgilerin, bizde a priori olarak bulunan bilgilerimizi uyardığını belirtir. Sanat eserleri de, alımlayanda, a priori olarak zaten bulunan bu evrimsel kadim duygulara dokunarak estetik bir duygu yaratır ve sanat eseri karşısında estetik bir yargımız oluşur.

Beğeni yargısı, nesnenin kendisine ait değil, nesne deneyimine ilişkindir. İnsanlardaki algıya ve yargıya nüfuz eden biçimsel nitelikler vardır. Kant estetiğinde konu edilen şey güzelin öznedede yarattığı deneyimdir. (Heimsoeth, 1986). Nesnenin gerçekten güzel olup olmadığı konusu önemli değildir. Doğadaki nesnelere de güzel olsalar bile hissettirdikleri çok farklı duygular olabilir. Tıpkı büyüleyici güzellikteki coşkun bir denize baktığımız andaki ürpertici, korkutucu, güvensizlik veren evrimsel duygular gibi.

Kant'ın beğeni ve yargı gücü ile ilgili görüşleri yeterli görülmez. Kant'ın Yargı Gücünün Eleştirisi, üç eleştirisi içinde en zayıfı olarak nitelenir. (Heimsoeth, 1986). Bu da güzelliğin, estetik yargıların öznel olduğu düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Oysa ki

estetik yargılarda bir “je ne ce quoi” (Gaiger, Harrison, Wood, 2000), bir “a priori”lik vardır. Güzel bulduğumuz, beğendiğimiz şeyleri başkalarıyla paylaşmak isteriz. Bizimle aynı şeyleri beğenen kişilerle bir arada bulunmak hoşumuza gider. Çeşitli sosyal kulüpler bu arzumuzu karşılamak üzere oluşturulmaz mı? Okuduğumuz beğendiğimiz kitabı başkalarının da okuması; beğendiğimiz filmleri başkalarıyla birlikte izlemek, üzerine uzun konuşmalar yapmak; kitap ya da filmin bize hissettirdiği duyguların başkaları tarafından da hissedilmesi “sensus communis”i tanımlamaz mı? Sanatçının ürettiği eserlerini izleyicinin karşısına çıkartmak istemesi, bilincini aktardığı sanat eseri aracılığıyla izleyicilerle arasında bir iletişim köprüsü kurması, sanat eserlerinin kendisi “sensus communis”in varlığını hissettirmez mi?

## SONUÇ

“Beğeni” kavramı seçmeyi, tercih etmeyi, yönelmeyi, meyletmeyi kapsar. “Seçmek” ise çeşitliliği gerekli kılar. Var olan çeşitlilik içerisinde beğenip, seçim yaparız. Sanatsal eylemlerin evrimsel kökenleri seçme-seçilme, beğenme-beğenmeme, yönelme-kaçınma tercih ve davranışlarında yatar.

Biy çeşitlilik içerisindeki seçme ve seçilme, gerek doğal seçimdeki hayatta kalma mücadelesi gerekse cinsel seçimdeki üreme avantajı elde etme mücadelesi temelinde süregelir. Birey kendisi için faydalı olan şeyi beğenip, ona yönelirken kendisi için tehlike oluşturan, varlığını tehdit eden şeyi ise beğenmeyip uzaklaşır. Ya da kendisini beğenmesini, seçmesini, tercih etmesini istediği bireye hoş görünmeye çalışır; kendisini fark etmesini, seçmesini istemediği bireyden ya da şeyden uzaklaşmak, ona nahış görünmek ister. Diğer canlılarda olduğu gibi insanda da beğeni yargıları temelde cinsel ve doğal seçim mekanizmalarının milyonlarca yılda bize verdiği bilgiler doğrultusunda gelişmiştir.

İnsanların evrimsel süreçleri göstermiştir ki, canlıların doğasında bulunan yaratma içtepisi ve estetik yargıları, insan kültürünün evrimiyle paralel olarak, bugün “sanat” dediğimiz üst düzey entelektüel faaliyete ulaşmıştır.

## KAYNAKÇA VE NOTLAR

- Allen, W. (2020), *Apropos of Nothing*, Arcade Publishing, United States
- Altunay A., Durmaz B., Kılıç L., Savaş H., *Görsel Estetik*, (2014), Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir
- Bakırcı, Ç. M. (2018b). *Evrım Kuramı ve Mekanizmaları*. Kor Kitap, İstanbul
- Baumgarten, A. G. (1983). *Aesthetica (1750/1758)*. Hamburg: Meiner
- Darwin, C. (2009). *Türlerin Kökeni*. (Çev. Ünalın, Ö.) Evrensel Basım Yayın, İstanbul (Eserin Orijinali 1859'da yayınlandı)
- Dawkins, M. S. (2000) *Hayvanların Sessiz Dünyası, Hayvanlarda Bilincin Varlığı Üzerine Bir Araştırma*. (Çev.Baytok, F.) TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara (Eserin Orijinali 1859'da yayınlandı)
- Dawkins, R. (2007). *Gen Bencildir*. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara (Eserin Orijinali 1976'da yayınlandı)
- Demirsoy, A. (2017). *Renklerin Kökeni*, Asi Kitap, İstanbul
- Desideri, F., (2015) "Sur l'épigenèse de l'esprit esthétique. Le sens de la beauté, de la survie à la survenance," *Nouvelle revue d'esthétique* 15, no. 1 S. 93-110;
- Desideri, F., (2015) "Epigenesis and Coherence of the Aesthetic Mechanism," *Aisthesis. Pratiche, linguaggi e saperi dell'estetico* 8, no. 1 S.25-40, Firenze University Press, İtalya
- Desideri, F., (2013): "On The Epigenesis of the Aesthetic Mind: The Sense of Beauty from Survival to Supervenience," *Rivista di estetica* 54, no. 3 S.63-82.
- Eviner, İ. (2016) *Sanatla Yaratmak*, Öztürk, Ş. (Ed.) Tasarım Ne Bekler , Cogito Üç Aylık Düşünce Dergisi Sayı.83 (s. 7-24) içinde. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul
- Gaiger, J., Harrison C., Wood, P., (Ed). (2000), *Art in Theory 1648-1815, An Anthology of Changing Ideas*, Blackwell Publishing, UK.
- Heimsoeth, H. (1986). *Immanuel Kant'ın Felsefesi, Kant'ı Anlamak İçin Anahtar Bir Kitap*. Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Morris, D. (1962), *The Biology of Art*, Methuen & Co Ltd., London
- Proudhon, P.J. (2018) *Sanatın Prensibi*, (Çev.Örner, S.) Öteki Yayınevi, İstanbul
- Torrey, E. F. (2018). *Beynin Evrimi ve Tanrıların Ortaya Çıkışı*, Paloma Yayınevi, İstanbul



NOT: Bu ön baskı, hakem/bilirkişi tarafından onaylanmamış yeni araştırmaları bildirir ve bu alanda birden fazla uzmana danışılmadan kaynak bilgi olarak kullanılmamalıdır.

Townsend, D. (2002), *Estetiğe Giriş*, İmge Kitabevi, Ankara

### **İnternet Yayınları**

<https://www.bbc.com/news/uk-england-64161861> , erişim tarihi: 07.01.2023

[Türk Dil Kurumu Sözlükleri \(sozluk.gov.tr\)](http://sozluk.gov.tr)

Preprint